

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Кафедра початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ
І ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ
ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Збірник наукових праць

Випуск 11

Кривий Ріг – 2018

3. Ти її виконав?
4. Тобі було важко? Чому?
5. Чи був ти корисним у групі?
6. У чому конкретно:
  - а) у пропозиції плану роботи;
  - б) у пошуку інформації;
  - в) у пропозиції вирішення проблем.
7. Чи працював ти самостійно в той час, коли вся група працювала разом?

Такі фахівці з групових форм навчальної діяльності, як В.О. Вихрущ, С.С. Задоя, Х.Й. Лійметс, О.Я. Савченко, І.М. Чередов, зазначають, що групи не повинні бути постійними, оскільки це може призвести до виникнення груп різного рівня успішності.

Також вчителю слід враховувати, що оптимальний розмір групи як функціональної системи не визначається її психологічними властивостями, а зумовлюється конкретним змістом предметної діяльності та факторами, що мають соціальну природу. Для педагогічної практики питання кількості групи має першочергове значення. Х.Й. Лійметс, В.В. Котов, І.М. Чередов вважають, що кількість повинна коливатися в межах від трьох до восьми осіб. Реальні умови масової школи свідчать про раціональність створення групи з чотирьох-п'яти учнів.

Література

1. Айрапетян Л.М. Групова форма роботи на уроках англійської мови / Л.М. Айрапетян // Англійська мова та література. – 2009. – № 12. – С. 5-7.
2. Бизова Н. English Land / Н. Бизова, Л. Комарова. – К.: Літера ЛТД, 2003. – 183 с.
3. Коберняк Г. Інтерактивне навчання в системі освітніх технологій / Г. Коберняк, Н. Побірченко // Початкова школа. – 2004. – № 10. – С. 8-11.
4. Роман С.В. Методика навчання англійської мови у початковій школі: [навч. посібник] / С.В. Роман. – К: Ленвіт, 2009. – 216 с.
5. Ярошенко О.Г. Групова навчальна діяльність школярів: теорія і методика / О.Г. Ярошенко. – К.: Партнер, 1997. – 193 с.

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК НАСКРІЗНЕ ВМІННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ: ФОРМУЄМО ЧИ РОЗВИВАЄМО?

В.П. Кисільова-Біла

Реалії сучасного життя вимагають подолання репродуктивного стилю навчання і переходу до нової освітньої парадигми, яка забезпечуватиме пізнавальну активність і самостійність мислення учнів – це є стратегічний напрямок модернізації освіти, наголошує д. психол. наук С. Максименко [3, с.214]. «Школа нездатна угнати за зміною рівня наукового знання, тому вона повинна формувати здібності, які дозволяють ці знання здобувати» [2, с.145]. Як стверджує академік В. Борисенков: «Школа повинна навчити мислити і навчити вчитися – ось педагогічні імперативи сучасної епохи» [1, с.3].

В Україні розпочався перехід від «Школи знань» до «Школи компетентностей». Нові освітні стандарти на всіх рівнях освіти вибудовуються на «Рекомендаціях Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей ціложиттєвої освіти» (18.12.2006), але не обмежуються ними.

Для Нової української школи (НУШ) визначені ключові компетентності й наскрізні вміння – спільні для всіх компетентностей. Серед них і вміння *критично мислити*. У зв'язку з цим проблема розвитку критичного мислення набула великої уваги з боку педагогів і методистів, які взялися за розробки технології та методик розвитку критичного мислення, посилаючись на напрацювання зарубіжних дослідників. У педагогічному колі українських дослідників цієї проблеми склалася неоднозначна думка щодо сутності поняття «критичне мислення»: його суттєвих ознак; які властивості має критичне мислення і в яких випадках використовується?; які умови забезпечують його розвиток чи формування?; які рівні має або які стадії проходить у своєму розвитку (формуванні)?

«Лише у разі чітких та зрозумілих відповідей на ці запитання ми зможемо розробити і впровадити методику навчання, спрямовану на розвиток критичного мислення учнів – зазначає д. пед. наук С. Терно – автор рідера, підготовленого у межах проекту «Удосконалення юридичної освіти та освіти з прав людини» [6, с.7].

На нашу думку, саме з таких позицій кафедра початкової освіти повинна підходити до розв'язання кафедральної проблеми: «Формування ключових і предметних компетентностей засобами освітніх технологій». Визнаючи, критичне мислення наскрізним умінням для формування ключових компетентностей, ми зобов'язані правильно і чітко визначитися у понятійному апараті критичного мислення, і цим самим надати теоретичне підґрунтя для методичних напрацювань учителів. За такого підходу, спільними зусиллями науковців і вчителів практиків, ми зможемо дієво сприяти становленню цілісної, усебічно розвиненої особистості, *здатної до критичного мислення*, як цього вимагає НУШ.

Мета статті: на основі аналізу матеріалів рідера для учителів описати науково обґрунтований понятійний апарат сутності поняття «критичне мислення», яким доцільно керуватися вчителям-практикам, студентам – майбутнім учителям – усім, хто буде досліджувати проблему розвитку критичного мислення школярів різних вікових категорій, студентів.

Розгляд цієї проблеми почнемо з історії походження терміну «критичне мислення». Цей термін перейшов з англо-американського освітнього простору і це є умовна назва, яка закріпилася за науковим типом мислення для розв'язання нетривіальних практичних проблем. Критичне мислення – це науковий підхід до вирішення широкого кола проблем – від життєвих до професійних. Як відомо, наукове мислення пов'язане з наукою як сферою дослідницької діяльності, спрямованої на виробництво нових знань про природу, суспільство та мислення. Критичне ж мислення вважається практичним застосуванням наукового підходу до розв'язання життєвих, професійних, особистих проблем тощо. Засновник такого західного прагматичного погляду на сутність критичного мислення М. Ліпман (професор Колумбійського університету, США) розглядав критичне мислення як нагальну потребу для життя в сучасному світі, оскільки це складене

уміння дозволяє правильно вирішувати широке коло практичних проблем в будь-якій професійній діяльності [9, с.2]. Виходячи з вище викладеного очевидно, що критичне мислення в педагогічній новациї Л. Ліпмана розглядалося як навчання умінню розмірковувати.

Чому сьогодні так важливо навчати критичного мислення? В сучасному інформаційному суспільстві, яке характеризується змінами, що прискорюються, головним капіталом стає вже не сама інформація, а її ефективний виробник. Тому здібність обробляти інформацію, як зауважує Р. Пауль, буде підвищуватися в ціні, відповідно й навички критичного мислення стануть запорукою успіху в такому суспільстві.

Оскільки в українську педагогіку «критичне мислення» прийшло зі США, де активно впроваджуються рефлексивні начала в освітній процес, то пошук суттєвих ознак критичного мислення, які лягають в основу тлумачення цього поняття, необхідно шукати в наукових працях дослідників критичного мислення – Д. Клустера, Д. Халперна, А. Кроуфорда, К. Мередіт, С. Метьюз, Д. Стіла, Ч. Темпла та ін.

Існує багато визначень критичного мислення. Але більшість дослідників єдині в одному: *критичне мислення – це свідомі зусилля з визначення того, які твердження вважати правильними, а які – ні*. Саме так розумів суть критичного мислення і засновник цієї педагогічної новациї М. Ліпман, на протипагу тим тлумаченням, що з'являються в сучасних публікаціях. У них акцент зроблено на те, що критичне мислення сприяє формуванню здатності людини усвідомлювати власну позицію з того чи іншого питання, уміння знаходити нові ідеї, аналізувати події та критично їх оцінювати [5]. Від такого неправильного тлумачення сутності критичного мислення застерігає д. пед. наук С. Терно: «Хіба завдяки критичному мисленню людина усвідомлює свою позицію? Расисти, ксенофоби та антисеміти навряд чи є людьми, що критично мислять, але водночас відсутність критичного мислення не заважає їм усвідомлювати свою позицію. Критичне мислення сприяє не усвідомленню своєї позиції, а обранню кращої позиції з можливих шляхом перебудови свого способу мислення. Саме це мав на увазі М. Ліпман, визначаючи критичне мислення як таке, що саме себе виправляє (самовдосконалюється) [6, с.11].

Виявленню суттєвих ознак критичного мислення сприяє процес порівняння критичного і догматичного мислення.

Догматичному мисленню притаманна некритичність (відсутність критики та сумнівів), консерватизм (нездатність сприймати інформацію, що суперечить догмам), сліпа віра в авторитети. Психологічно догматизм покоїться на сліпій відданості колись напрацьованим прийомам, способам пізнання та діяльності. Натомість для критичного мислення характерна відкритість для сумнівів (пошук та усвідомлення суперечностей), самостійність та гнучкість (пошук нової інформації, нових прийомів пізнання та діяльності), пошук доказів та перевірка обґрунтованості будь-яких знань. Психологічно критичне мислення покоїться на прагненні до творчого пошуку, жадобі до знань. Одне слово, критичне мислення

– це мислення, що характеризується самовдосконаленням: такий тип мислення є науковим за своєю суттю [7].

Суттю критичного мислення є вміння розв'язувати нетривіальні проблеми, а формою існування цієї суті може бути будь-що: дискусія, написання есе, мозковий штурм тощо. Це необхідно завжди пам'ятати всім, хто переймається проблемою навчання учнів через критичне мислення. Чому навчання через критичне мислення? Тому що в основі формування ключових компетентностей критичне мислення визнане наскрізним умінням. А тому, щоб формувати ключові компетентності необхідно розвивати чи *формувати* критичне мислення.

У методичних рекомендаціях з навчання учнів через критичне мислення ці терміни часто не розрізняються. Наскільки це важливо? Дуже важливо. Правильно вживані наукові терміни дають відповідь на питання: «як робити?».

Аналіз визначення цих термінів за словниками показує, що термін «формування» вживається для позначення вироблення певних якостей у людини, але спільними ознаками для всіх наведених у словнику української мови (академічний тлумачний словник) тлумачень «формування» є: *надання певної форми, визначеності, завершеності*. Тому можна формувати знання, базові вміння та навички, бо вони більш структуровані, визначені та завершені елементи змісту навчання. Формувати можна ті якості особистості, які визначаються певною визначеністю та завершеністю.

Розвиток, на відміну від формування, пов'язаний з постійними, незупинними змінами, які переходять з однієї якості в іншу; характеризується сходженням від простого до складного, з низу в гору. Внаслідок розвитку виникає новий якісний склад об'єкта. Основними ознаками розвитку є: *закономірність, спрямованість та якісні зміни*. Саме ці ознаки властиві мисленню учнів під час навчання за методикою розвитку критичного мислення, а саме: *закономірності* дозволяють створити належні умови для виникнення, розгортання та удосконалення розумової діяльності учнів; *спрямованість* дозволяє змінам накопичуватись і веде мислення учнів від простих оцінних суджень до багатофакторного аналізу; *розв'язування* проблемних задач забезпечує якісні зміни настанов, дій, розмірковувань. С. Терно констатує: «критичне мислення – це не та річ, яку можна сформувати раз і назавжди або раз на якийсь більш-менш тривалий час, тому використання терміну «формування» для навчання учнів критичного мислення є неправомірним. Отже, критичне мислення *розвивають*, тобто, спираючись на закономірності цього процесу, забезпечують закономірні спрямовані якісні зміни мислення школярів» [6, с.13].

Таким чином, критичне мислення ми розвиваємо, а таке мислення як догматичне можна формувати. І це очевидно, якщо пригадати ті характерні ознаки, які йому притаманні: некритичність, консерватизм, сліпа віра в авторитети.

Приймаючи до уваги суттєві ознаки поняття «критичне мислення» і розуміючи, що критичне мислення розвивають, а не формують, ми наголошуємо на тому, що організовуючи навчання учнів через критичне мислення, не можна упускати сам процес розв'язування нетривіальних проблем. Це має принципове значення для розвитку критичного мислення. На цьому наполягають всі відомі вчені, які

досліджували і практикували критичне мислення: М. Ліпман, Д. Клустер, Д. Халперн, Ф. Станкато, Н. Дауд, З. Хусін та ін. Вони переконані, що критичне мислення можна розвивати лише шляхом розв'язування проблемних задач.

Українські дослідники розвитку критичного мислення С. Терно і О. Тягло застерігають, що існує неправильне бачення методики розвитку критичного мислення, у яких замість формування умінь розв'язувати нетривіальні проблеми пропагуються: обов'язкова структура уроку, мозковий штурм; кластери, роботу в парах, кошик ідей, «мережу» і «кульки» та ін. [5]. Складається таке враження, що якщо на уроці не має цих форм роботи, якщо учні не ведуть «двосторонній чи тристоронній щоденники», то ви не використовуєте інноваційні технології і абсолютно нічого не робите для розвитку критичного мислення. І ще раз підкреслюємо, що суттю критичного мислення є уміння розв'язувати нетривіальні проблеми, а форма вираження цієї суті може бути будь-яка. Якщо учні розв'язують на уроці нетривіальні проблеми, то це обов'язково виражається в певних формах і не принципово в яких, але головне щоб не залишилася форма, яка позбавлена змісту.

Таким чином, беручи до уваги за суттєві ознаки критичного мислення (*усвідомленість, самостійність, рефлексивність, цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість та само організованість*) [6], слід розуміти, що саме розвиток, а не формування цих ознак відбувається не за рахунок різних інноваційних форм навчання, а у процесі навчання учнів правильно аргументувати свої думки, виявляти хиби у своїй та чужій аргументації; визначати правомірність чи неправомірність оцінок, ідей, розв'язків. Тому навчання через критичне мислення повинно зосереджувати інтелектуальні зусилля учнів на таких проблемах: правильно чи неправильно; доцільно чи недоцільно; правомірно чи неправомірно; ефективно чи неефективно; морально чи аморально тощо.

Література

1. Борисенков В.П. Вызовы современной эпохи и приоритетные задачи педагогической науки /В.П. Борисенков //Педагогика, -2004. -№1. –С.3-10.
2. Громько Ю.В. Проблемы и перспективы развития системы Эльконина-Давыдова /Ю.В. Громько, А.А. Либерман, О.К. Репина //Вопросы психологи. -2002. -№1. –С.141-147.
3. Максименко С.Д. Мислення //Загальна психологія: [підручник для студентів вищ. навч. закладів] /С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко; за заг. ред. акад. С.Д. Максименка. –К.: Форум, 2000. –С.202-217.
4. Основи критичного мислення: [навч. посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи] /Пометун О.І., Пилипчакіна Л.М., Сущенко І.М., Баранова І.О. –Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. –216с.
5. Пометун О.І. Передмова до українського видання //Технології розвитку критичного мислення учнів /[Кроуфорд А., Саул В., Метьюд С., Макінстер Д.; наук.ред., передм. О.І. Пометун]. –К.: Вид-во «Плеяди», 2006. –С.7-9.
6. Терно С.О. Критичне мислення як інструмент проведення правоосвітніх заходів у загальноосвітніх навчальних закладах: рідер для учителів – учасників тренінгу /С.О. Терно. – ОБСЄ – координатор проектів в Україні у співпраці з МОН України. -78с.
7. Тихомиров О.К. К. Поппер и психология /О.К. Тихомиров //Вопросы психологи. -1995. -№4. –С.116-129.
8. Тягло О.В. Критичне мислення: [навч. посібник] /Тягло О.В. –Х.: Основа, 2008. -187с.
9. Lipman M. Critical thinking: What can it be? /Matthew Lipman. –Institute of Critical Thinking. Resource Publication, 1988. –Series. -№1. -12p.